

KARS COĞRAFYASINA YANSIYAN RUS MİRASI: YAPI TASARIMINDA UYUMLU İTTİFAK

RUSSIAN HERITAGE REFLECTED IN THE GEOGRAPHY OF KARS: HARMONIOUS ALLIANCE IN BUILDING DESIGN

Öğr. Gör. Sezer Volkan ÖZTÜRK

Bursa Uludağ Üniversitesi, İnegöl MYO,

Mobilya ve Dekorasyon Bölümü

volkanozturk@uludag.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9198-7557

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 12 Ekim 2023 • YAYIMA KABUL TARİHİ: 26 Nisan 2024

Öz

Tarihi günümüzden 7000 yıl öncesine kadar dayanan Kars adeta bir sis bulutunda kalmış gibi keşfedilmemiş, ama içinde hazine gibi bir tarih, kültür, mimari barındıran bir şehirdir. Sis bulutunun içerisinde ilerledikçe birer birer keşfedilen bu kültür varlıkları Kars'ı nirengi noktası haline getirmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenecek yapılar Kars'a 1878-1917 yılları arasında Rus döneminden kalmıştır. Literatürde birçok yazarın benzettiği St. Petersburg şehri ile Kars'ın mimari yönlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesini içermektedir. İki kentin benzer ve farklı özellikleri vurgulanarak kentlerin mimari özgünlükleri tartışılmıştır. Çalışmanın materyali olan görseller Kars'ta yerinde fotoğrafçılık, St. Petersburg görselleri ise Google Maps Street özelliği ile ekran görüntüsü olarak elde edilmiştir. Sonuç olarak Çarlık Rusya, Kars bölgesine geleneksel mimariden uzak bambaşka bir mimari tarzı uygulamış ve farklılıklara rağmen bağlamıyla olumlu ilişkiler kuran yapısal eserler ortaya çıkmıştır.

Abstract

Kars, whose history dates back to 7000 years ago, is a city that has remained undiscovered as if in a cloud of fog, but contains a treasure trove of history, culture and architecture. These cultural assets, which were discovered one by one as they progressed in that fog cloud, made Kars a triangulation point. The buildings to be analyzed within the scope of this study were left to Kars from the Russian period between 1878-1917. It includes a comparative analysis of the architectural aspects of Kars and the city of St. Petersburg, which many authors in the literature have compared. The similar and different features of the two cities are emphasized and the architectural uniqueness of the cities are discussed. The visuals, which are the material of the study, were obtained by on-site photography in Kars, while St. Petersburg visuals were obtained by taking screenshots with Google Maps Street feature. As a result, Tsarist Russia applied a completely different architectural style to the Kars region, far from traditional architecture, and despite the differences, structural works that establish positive relations with their context have emerged.

Anahtar Kelimeler: Kars, St. Petersburg, Baltık Mimarisi, Eklektik Mimari, Yerel Mimarlık.

Key Words: Kars, St. Petersburg, Baltic Architecture, Eclectic Architecture, Local Architecture.

1. GİRİŞ

Kent, tarih sahnesinde kültürün izlerini taşıyan bir organizmadır. Kentler özgün kimliği, geçmişi ve kültürüyle bir doku oluşturmaktadır. Mimari ise bu dokuyu oluşturan en temel bileşenlerdendir. Kentin kıyafeti olarak tanımlayabileceğimiz mimari, kentin biçimini, karakterini ve ruhunu yansıtmaktadır. Aynı ustaların elinden çıkmış tarifinin yapılabileceği iki şehir St. Petersburg ve Kars incelendiğinde birçok benzerlik belirgindir. St. Petersburg, ilk olarak Rus İmparatorluğu'nun görkemli başkenti olarak karşımıza çıkarken Kars, günümüzde Türkiye'nin en doğusunda yer alan zengin bir tarihi mirasa sahip, çok kez yıkılmış ve onarılmış bir şehirdir (Görgülü vd., 2021:1805).

Bu çalışma Çarlık Rusya'nın Kars'ı işgal etmesiyle başlayan 40 yılda kente uyguladığı yapılaşmayı irdelemektedir. Rus yönetimi bahsedilen dönemlerde ele geçirdikleri bölgelere Kars şehri de dahil olmak üzere kendi mimari tarzlarında çok hızlı bir şekilde şehirler inşa etmiştir. İşgalci güçlerin işgal ettikleri bölgelerde yerel mimariye uygun bir yapılaşma yapması beklenmemektedir. Topografya, iklim, kültür, nüfus gibi verilerle şekillenen yerel mimariye uymak yerine Ruslar, Kars bölgesinde oluşturdukları yapılaşmada kendi birikimleri ile şekillenen mimariyi uygulamışlardır. İki kentin karşılaştırmalı analizini inceleyen bu çalışmada görseller Kars için yerinde fotoğraflama, St. Petersburg için ise Google Maps Street ile elde edilmiştir. İlk aşamada Kars ve St. Petersburg tarih, kültür, coğrafya, iklim vs. bilgileri detaylıca incelenmiştir. Yapı üretim öncesi dikkate alınması gereken bilgiler kapsamlı olarak tartışılmıştır.

Bir bölgenin mimarisi hakkında konuşabilmek için en başta o bölgenin coğrafyasını anlamak gereklidir. Coğrafyanın insan davranışı üzerinde önemli bir etkisi olduğu açıktır. Örneğin, meteorolojik olaylar mimarinin en önemli girdilerinden biridir. Bölgenin yeryüzü şekilleri doğrudan mimari üslubu etkilemektedir. Doğal kaynaklar bölgenin ekonomik durumunu, ekonomi de doğrudan kenti ve mimariyi etkilemektedir (Sagona, 2006:11). Bu bilgiler ışığında Çarlık Rusya'nın St. Petersburg'da uyguladığı mimari tarzı farklı bir coğrafya ve özelliklere sahip bir şehir olan Kars'a uygulaması sonucunda ortaya çıkan tesadüfi uyum ortaya koyulmuştur.

2. KARS

Kars tarih sahnesinde hep var olmuş ve bilinen sırasıyla Hurriler, Urartular, Persler, Sasaniler, Ermeniler, Bagratlılar, Bizans, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlar, Safeviler ardından Osmanlı Devleti için ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı döneminden itibaren bir sınır şehri olması sebebiyle

birçok saldırıya uğramıştır. 93 harbi adıyla bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile 1918 yılına kadar 40 yıllık Rus egemenliği başlamıştır (Çinko ve Eres, 2021:49). Kars'ın o dönemlerdeki nüfusuna bakıldığı zaman işgalden hemen önceki tarihlerde 1876 Osmanlı nüfus sayımına göre 100.000'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Rus işgali sırasında 1897 yılı nüfus sayımına göre Kars'ın nüfusu 292.498 olarak kayıtlara geçmiştir. 20 yıldaki bu hızlı artışın sebebi Rusların kolonizasyon politikasından olduğu açıktır (Ortaylı, 1978:348; Türkan, 2017:27). Artan nüfusun bir sonucu olarak çok sayıda yapı inşa edilmiştir.

Kars'ın bahsedilen tarihlerde ekonomisinin çoğunu tarım ve hayvancılık oluşturmaktaydı. Buğday ve arpa en çok üretilen tarım ürünüdür. Çarlık Rusya'nın Kars'a en önemli katkıları da tarım ve hayvancılık yani ekonomi alanında olmuştur. Tarım alanları arttırılmış ve sütçülük geliştirilmiştir. Günümüzde Kars için önemli geçim kaynaklarından olan peynircilik, Çarlık döneminden miras kalmıştır (Ortaylı, 1978:355; Çinko ve Eres, 2021:50). Ekonominin gelişmesi veya insanların geçim biçimi yaşam tarzını belirlemede bir göstergedir ve mimari tasarım konusunda veri oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde Kars sınır kenti olmasının da getirdiği zorluklarla beraber modern ulaşım altyapısına kavuşmuş değildi. Çarlık yönetimi Kars'ı demiryolu ile Kafkaslara bağlamıştır. Diğer çevre yerleşim yerlerine de şose yollar ile karayolu bağlantısı sağlanmıştır. Ulaşım bir kentin gelişmesinde en önemli girdilerden biridir (Ortaylı, 1978:346). Ulaşımın kolaylaşması yapı inşası sürecinde malzeme tedariki konusunda kolaylık sağlayacaktır.

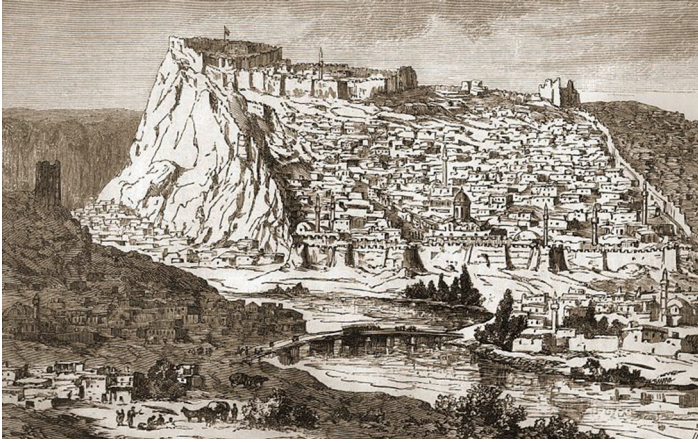
Karasal bir iklime sahip olan Kars'ta kışları soğuk ve uzun, yazları ise yağışlı geçmektedir. Kış mevsiminde don olaylarına sıklıkla rastlanmakta ve 120 gün kar altında geçmektedir. Rakım olarak 1700 ile 2100 metre aralığında yükseltiye sahip şehir plato üzerine kurulmuştur. Coğrafi durum ve volkanik olaylar sonucu bölgede andezit ve bazalt yaygın görülmektedir (Erdoğan, 2018:5).

Paleolitik dönemden itibaren Kars'ta yerleşim olduğu mağaralardaki insan ve hayvan figürlerinden yola çıkılarak ortaya konmuştur. 772 yılından itibaren Bagratlıların olan Kars bölgesi özellikle 10. yüzyılda mimari olarak çok gelişme göstermiştir. Bagratlıların başkenti olan Kars'ta birçok kilise, şapel, saray inşa edilmiştir. Havari Kilisesi olarak yapılan günümüzde kale eteklerinde yer alan Kümbet Cami o dönemin miraslarından birisidir. Daha sonra Ani'ye kaydırılan başkent bölgeye en parlak dönemlerini yaşatmıştır (Fesci, 2022:52).

Balgatlılar'dan sonra 1045 ve 1064 yılları arasında Bizans egemenliği olan bölgeye Sultan Alp Arslan önderliğinde Selçuklular hakimiyet kurmuştur. Selçuklular da bölge imarına önem vermiş ve Türklerin Anadolu'daki ilk eserleri olma özelliğini taşıyan yapıları inşa etmişlerdir. Ayrıca bölgedeki önceki dönemlerde

yapılmış olan Büyük Katedral' i günümüz adıyla Fethiye Cami (Ani)'ye çevirmişlerdir. Kars tarih sahnesinde devamlı savaflara ve istilalara maruz kaldığı ve birçok devlet ve millet tarafından el değıştirdiği için sürekli bir tahribat ve onarım içerisinde olmuştur (Fesci, 2022:56; Alınak, 2022,9).

Urartular' ın ilk olarak inşa ettiği Kars Kalesi zaman zaman onarımlar geçirmiştir ve şehir kale çevresinde gelişmiştir. Osmanlı dönemine gelince camiler, köprüler, çarşılar inşa edilmiştir. Kalenin alt taraflarında eğimli araziye konuşlanan mahalleler birbirinin önünü kesmeyecek konutlar, organik ve dar sokaklardan oluşmaktaydı. Görsel 1'de iç kale olarak anılan merkez kale ve surlarla çevrili bir şehir görülmektedir. Osmanlı döneminde de Kars işgal altında kalmıştır ve yapı stoğu anlamında tekrar zarar görmüştür. Günümüzde merkez kale son derece sağlam bir şekilde korunarak varlığını sürdürmekle beraber şehir surları çok uzun zaman önce yıkılmış ve yok olmuştur. Görsel 1'deki surun içerisinde kalan mahalleler rekreasyon alanı olarak kullanılmakta tarihi yapılar ise restorasyonu yapılarak kullanıma ve turizme açılmaktadır.

Görsel 1: Kars Kalesi ve şehir yerleşimi

Osmanlı İmparatorluğu Kars, Batum ve Ardahan'ı savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakınca 1878-1918 yılları arası 40 yıl sürecek olan uzun işgal yılları başlamıştır. Ayanestefos anlaşmasıyla bırakılan Kars, Brest Litovsk Anlaşmasıyla geri alınmıştır. Bu süre boyunca yeni yapılan kente gayrimüslim halkları getirip yerleştiren Çarlık idaresi birçok kamu yapıları depoya, dini yapıları ise kiliseye dönüştürmüştür (Ural, 2006:109,110). Ruslar kalenin altındaki sur içine şehir kurmaktansa günümüzde de şehir merkezi olarak kullanılan coğrafi olarak daha düz olan bölgeye bir garnizon kenti kurmuşlardır. Rusların o dönemlerde Tiflis ve Gümrü şehirlerinde de eski yerleşimi bırakıp yakınında yeni bir kent merkezleri kurma özellikleri görülmektedir. Kars, ızgara kent planıyla

ve yapıların mimari özellikleriyle Çarlık Rusya'nın önemli şehirlerinden olan St. Petersburg ile ortak özellikler taşımaktadır. Sokak ve caddelerin birbirine dik gelecek şekilde tasarlanan ızgara kent planı hayata geçirilmiştir (Fesci, 2022:61,62; Gürallar, 2020:254).

Kars'ı, 1882 yılında Hollanda'dan getirilen mimarlar hem şehir planı hem de mimari yapılar anlamında yeniden tasarlamışlardır. Bazı devlet görevlilerine inşa edilen konutlar ve idari yapılar haricinde birçoğu tek katlı ve caddeye paralel konumlandırılmıştır. Sokak cepheleri bitişik nizam ve taş işçiliği ile bezenmiş yapılardır. Önemli yapılar mevcutta defterdarlık binası örneğinde görüldüğü üzere caddelerin keşiştiği köşe konumlarda (Görsel 2) inşa edilmiştir (Gündoğdu, 2010:84).

Görsel 2: Kars Deftardarlık Binası tarihsel gelişimi (a, fotoğraf tarihi bilinmemektedir), (b, 2013), (c, 2023)

Yapıların cepheleri düzenli süslemelerden oluşmaktadır. Yapıların çoğunda cephede görünen ve yapıların üzerinde bir alınlık süslemeler mevcuttur. Köşe yapıların köşe üst kısımlarında diğerlerinin genellikle giriş kısımlarını öne çıkaracak şekilde girişin üst kısımlarında alınlık tasarlanmıştır. Yapıların bağlamıyla ilişkisini kuvvetlendirmek için zaten sokağa dayanan cephelerinden ötürü kaldırımlar oldukça geniş düşünülmüştür. Taş işçiliği ile yapılmış cephelerde sadeliği ile dikkat çeken metal ferforjeli balkonlar mevcuttur. Aynı şekilde giriş kapılarının üzerine genellikle metalden yapılan ferforje sundurmalar tasarlanmıştır. Bu yapıların sokak cephelerinde düzgün kesilmiş ve bazı kısımlarda süslenmiş taşlar mevcutken görünmeyen cephelerde kaba taşlar kullanılmıştır (Fesci, 2022:62; Erdoğan, 2018:86).

3. ST. PETERSBURG

1703 yılında inşası başlandığı kabul edilen şehir I. Petro'nun yoğun çalışmaları sonucu 1712'de başkent olmuştur. Tarih boyunca San(k)t-Piter-Burh, Petrograd, Leningrad gibi farklı isimler zikredilse de 1991 senesinde ilk ismi olan Sankt-Petersburg olarak adlandırılmıştır. Moskova'nın etkinliğini bitirip Petersburg'u etkin kılma amacıyla bir şehir kuran I. Petro, hem fiziki hem de simgesel anlamda Avrupa'yı taklit etmiştir. İtalya, Hollanda, İngiltere ve Fransa

gibi ülkelerden getirilen yabancı mühendis ve mimarlar yeni şehri kurmak için görevlendirilmiştir. Öncesinde bataklık olan bölge on yıl içinde kurutulmuş ve 35 bin yapı inşa edilmiştir. Nüfus da aynı hızla artarak yirmi yıl kadar sürede 100.000 düzeylerini geçmiştir. Bu hızlı yapılaşmayla ve büyümeyle birlikte St. Petersburg kısa bir sürede büyük bir şehir durumuna gelmiştir. Şehir inşası sırasında I. Petro'nun baskılarıyla çok sayıda işçi farklı bölgelerden St. Petersburg'a taşınmıştır. Bunların çoğusu köylü, tutsaklar, askerlerden oluşan gruplardır. Çok kötü koşullarda çalıştırılan işçiler yetersiz ücretler, yoğun çalışma saatleri, beslenme ve barınma gibi sorunlarla başa çıkamayıp ölmüşlerdir. Bu sebeple St. Petersburg'un kuruluş hikâyesinin bu hüznü yüzü literatürde yer edinmiştir (Çetin, 2015:31,32; Şengel ve Öztürk, 2023:61,62).

Adalar şehri olan St. Petersburg Baltık Denizi'nin kıyısında ve içinden Neva Nehri geçen bir coğrafyaya sahiptir. Rakımı deniz kenarında olması sebebiyle 0'dan başlayıp en yüksek yerinde 176 metreye ulaşmaktadır. Bir kuzey şehri St. Petersburg'da yazlar kısa, nemli ve serin geçmektedir. Fakat kimi günler 30 dereceyi aşan sıcaklarla karşılaşmak mümkündür. Kış aylarında bazı günler sıcak geçse de genel olarak uzun ve soğuk bir iklime sahiptir. Kışın büyük bir süresi karla kaplı olan şehir, sulak bir alan olması sebebiyle yaz, kış rutubeti yüksek bir bölgedir. Yılda 62 güneşli gün yaşanan şehirde çoğunlukla bulutla kaplı bir hava mevcuttur. Şehrin ilginç bir yönü ise yaz aylarına denk gelen uzun bir dönemde güneşin neredeyse hiç batmamasıdır. Bu günler 'beyaz geceler' olarak adlandırılmıştır.¹

Aynı cepheye bakan yapıların bitişik kısımlarında tuğla malzemeler kullanılmıştır. Revaklar, heykeller, pervazlar, dikdörtgen veya kemerli pencereler ile bezemiş yapılardır. Cepheler sıva üzerine boya şeklinde inşa edilmiştir. Simetrik yapıların cephe boyunca yükseklikleri benzerdir (Türkan, 2017:37).

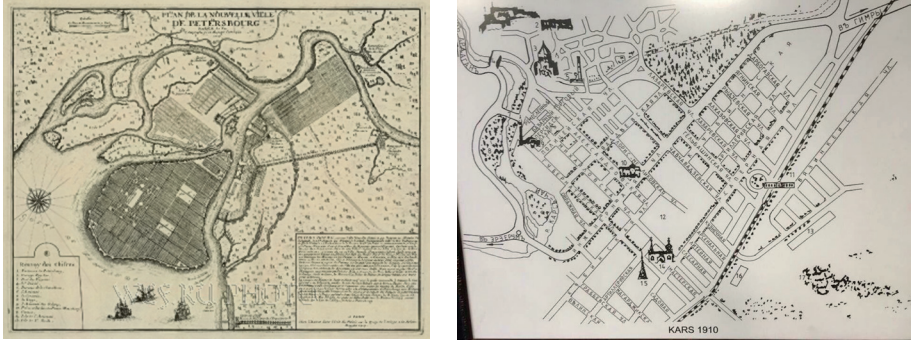
Avrupa'dan gelen mimar, şehir plancısı Domenico Trezini 1703-1712 yıllarında baş mimar olarak çalışmıştır. İtalyan asıllı İsviçre doğumlu mimar birçok yapıyı tasarlarlarken meşhur St. Petersburg şehir planını çizmiştir. Farklı stildeki mimarileri bir arada kullanmadaki ustalığı ile I. Petro'yu etkilemiştir. Neva kıyılarına inşa edilen yapılar tek bir sıra halinde belli model planlara göre tasarlanmıştır. Şehrin görüntüsünü bozmayacak şekilde avluya gizlenen bahçelerde insanlar günlük ihtiyaçlarını görebilmektedirler (Peker, 2021:32).

St. Petersburg batı modernizmi yaratma çabası sonucu karma bir yapıya bürünmüştür. Avrupa tarzı mimari, anıtsal yönünü baroktan, gösterişli tasarımlarını rokodan, simetrik ve klasik tasarımlarını rönesanstan alarak bir üslup oluşturmuştur (Şengel ve Öztürk, 2023:68). Kolaj olan bu dönemin mimarisi 'Petro Tarzı Barok Mimari' olarak da geçmektedir. Avrupa mimarisinden esinlenen bu tarz kendine ait özelliklere kavuşmuştur (Çetin, 2015:35).

¹ <https://www.gov.spb.ru/helper/day/klimat/>

4. KARS VE ST. PETERSBURG KARŞILAŞTIRMASI

Şehir planı: Rusya'nın mimari ve şehir planlamasında bir dönüm noktası olan St. Petersburg, yüzünü Avrupa'ya çevirerek Moskova'nın geleneksel tutumuna karşı Hollanda, Fransa, İngiltere'den gelen mimarlar tarafından ızgara şehir planı olarak tasarlanmıştır. 'Rus Stili' veya 'Rus Tarzı' gibi isimlerle yeni ve karma bir üslup oluşmuştur. Kars'ta da bu karma üslup ile şehir ve yapılar tasarlanmıştır. Şehir planı konusunda birçok özellik I. Petro'nun hayali olan Avrupa şehirlerinden esinlenilmiştir. Dönemin önemli mimarlarından olan Domenico Trezzini ile anlaşılan yönetim, ızgara şehir planı, caddelerde bitişik yapılar ile kesintisiz cepheler, benzer kat sayıları ve yapı yükseklikleri gibi özellikler ile eski kent dokusunun örtülmesini hedeflemiştir (Fesci, 2022:61-62; Shvidkovsky, 2005:87). 1881 yılında Kars'ta yeni bir yerleşim alanı kuran Ruslar St. Petersburg'da öğrendiklerini uygulamışlardır. Yine Avrupa'dan getirilen mimarlar ızgara kent planını Kars'ta tasarladıkları alana uygulamışlardır. Görsel 3'te kentlerin ızgara şeklinde tasarlanmış şehir planları verilmiştir. Taş malzeme ile sokaklarda yapı yüksekliklerini benzer ve bitişik bir şekilde yaparak (bazı önemli yapılar hariç) St. Petersburg'a benzetilmiştir. Bu konudaki fark Kars'taki yapılar çoğunlukla tek, iki ve istisnai olarak üç katlı iken St. Petersburg'da daha yüksek yapılar inşa edilmiştir. Sonuç olarak Kars, Petersburg'a tasarım olarak benzese de şehir alanı ve yapı stoku olarak çok daha küçük bir versiyonu olarak planlanmıştır.

Görsel 3: St. Petersburg (a, 1717) ve Kars Şehir Planları (b, 1910)

İki kentte de resmi veya dini yapılar, önemli kişilerin konutları kentteki önemli konumlara yerleştirilmiştir. Cadde birleşimlerinde kentin mühim köşe kısımlarda vurgulanmıştır. İki kentin de ızgara plan olarak tasarlanan kısımlarında çıkmaz sokak bulunmazken Görsel 4' de görüldüğü gibi geniş meydanlar ve bu meydanları süsleyen heykeller mevcuttur. St. Petersburg'da 1859 yılında inşa edilen I. Nicolas Anıtı, Kars' da 2004 yılında inşa edilen Atatürk Heykeli'nin yer aldığı meydanların arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir. Buradan

yola çıkararak sadece geçmişte değil günümüzde etkilenmelerin devam ettiği sonucunu çıkarmak olasıdır.

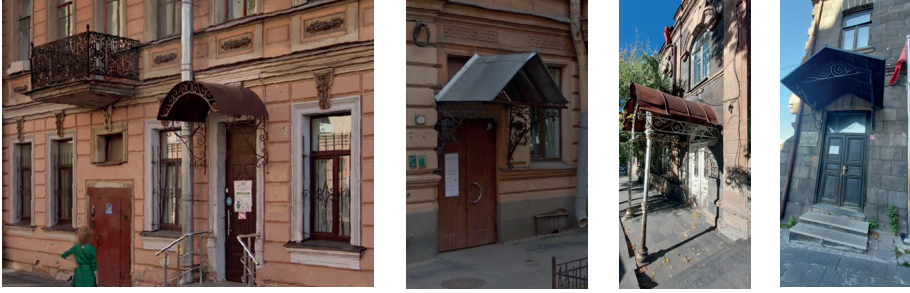
Görsel 4: St. Petersburg (a, 1859) ve Kars Meydan Görüntüleri (b, 2015)

Malzeme: İki kentin de en önemli mimari malzemesi olan taş, yapıların temel malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece yapısal olarak değil süsleme amaçlı olarak kullanılan taş farklı yöntemlerle işlenmiştir. Kimi yapılar sıvanarak düz bir cepheye sahip olsa da çoğu yapıda düzgün kesilmiş taş bloklar görülmektedir. Görsel 5'te görüldüğü üzere yapıların caddeye bakan cephelerinde süslemeye ve düzgün malzeme kullanımına önem verilirken, yan cephelerde aynı özen görülmemektedir. Birçok yapının bitişik olmasından kaynaklanan bu özellik iki kentte de örneklerle görülmektedir. Yapıların detaylarına bakıldığı zaman bir diğer malzeme olan metal karşımıza çıkmaktadır. Kapı, pencere, sundurma, çatı, çörten, korkuluk, parmaklık, balkon malzemesi olarak görülen metaller çoğunlukla süsleme teknikleri ile birlikte kullanılmıştır. S, C veya bitki motifleri ile sanat katılan metaller yapıların ihtişamının önüne geçmeyip aksine görsel olarak desteklemektedir. Önemli bir diğer malzeme ise daha çok kapılarda gördüğümüz ahşaptır. Dönem tasarım anlayışı gereği kullanılan her malzemede olduğu gibi ahşapta da süslemeler görülmektedir. Yapı ile ilk bağlantının sağlandığı giriş kapıları bazı yapılarda dikdörtgen bazılarında ise kemerli şekilde çoğunlukla ahşap ile inşa edilmiştir.

Görsel 5: St. Petersburg (a,c) ve Kars (b,d) Malzeme Kullanımı Örnekleri

Kapılar: St. Petersburg ve Kars'ta bulunan yapıların bahçe kapısı veya giriş kapısı cephede vurgulanan en önemli parçadır. Özellikle resmi yapıların girişi direk caddeden bir kapı ile yapılmaktadır. Yapıların birçoğunda avlu kapısı olarak kullanılan geniş, at arabası girebilecek büyüklükte bir kapı mevcuttur. Avlu kapısı olan yapıların ayrıca direk olarak caddeye açılan yapı giriş kapıları da birçoğunda mevcuttur. Melekli Ev örneğindeki gibi bazı bitişik yapılarda avlu kapısı iki yapının da ortak kullanımında olarak yapıların ortasında tasarlanmıştır. Bazı yapıların cadde ile bağlantısını kuvvetlendirmek için dış kapılarının üzerine sundurma yapılmıştır. Sundurmalar Görsel 6'da görüldüğü üzere metal ferforje olarak işlemeli tasarlanmıştır. Kapıların bazıları tek bazıları ise çift kanat olarak yapıdan yapıya değişmektedir. Yapıların bir kısmında dışarıda kapının ön tarafında, bir kısmında ise kapının iç kısmında başlayan birkaç basamak merdivenler mevcuttur. Kapıların üzerinde koridora doğal ışık almaya yarayan aydınlık pencereleri olan yapılar vardır. Kapılar metal veya ahşap malzemeden işlemeli ve kapının etrafı da kapıyı odak noktası haline getirecek şekilde süslüdür. Bahsedilen bu özellikler St. Petersburg ve Kars'ta ortak olarak saptanan özelliklerdir.

Görsel 6: St. Petersburg (a,b) ve Kars'ta Kapı Örnekleri (c,d)

Pencereler: Mimarinin önemli unsurlarından olan pencereler incelenen Görsel 7'de görüldüğü üzere iki kentte de oldukça süslü ve dikkat çekici tasarlanmıştır. Farklı pencere şekilleri olan iki şehirde de çoğunlukla dikdörtgen veya kemerli pencereler tercih edilmiştir. Eklektik tarzın fazlaca hissedildiği bir öge olan pencerelerin bazıları kilit taşındaki çıkıntı ile bazıları ise alınlık kısımlarında Art Nouveau süslemeler ile dikkat çeken bir mimari öge inşa edilmiştir. Pencere kenarlarında kullanılan plasterlar Neoklasik etkiler göstermektedir. Zemin katlardaki pencerelerde güvenlik amaçlı metal korkuluklar iki şehirde de çok rastlanan özelliklerdendir.

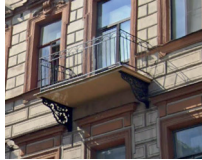
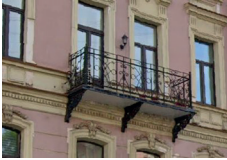
Görsel 7: St. Petersburg (a,b) ve Kars (c,d) Pencere Örnekleri

Çatı: Yapıların üst kısımlarında Görsel 8'deki gibi bir teras oluşturma çabası görülmektedir. Cephede gizlenmek istenen bir öge olarak karşımıza çıkan çatıyı önünde alınlık ve cephe boyunca devam eden parapet ve korkulukları ile kapatmaya çalışmışlardır. Çatı malzemesi olarak sac, kurşun ve çinko malzemeler kullanılmıştır. Cephelerde çatı seviyesinde metal ferforje korkuluklar dikkat çekerken yapının tacı olan alınlıklar yapıların birçoğunda mevcuttur.

Görsel 8: St. Petersburg (a) ve Kars (b) Çatı Örnekleri

Balkon: Metal veya ahşap malzemeden yapılan balkonlar iki kentte de benzer özelliklere sahiptir. Yapının veya avlunun giriş kapısı üzerinde ve köşe yapılar da pahlanmış veya yuvarlatılmış köşelerde bulunan balkon örnekleri mevcuttur. Görsel 9'daki gibi ferforje balkon yapıların heybetinin yanında çok naif kalmaktadır. Balkon süslemelerinde Art Nouveau etkiler görülmektedir.

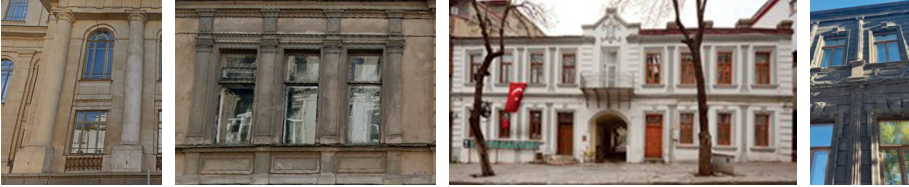
Görsel 9: St. Petersburg (a,b) ve Kars (c,d) Balkon Örnekleri

Alınlık: St. Petersburg ve Kars'ta karşılaştırılan dönem yapılarında ortak olarak tespit edilen mimari öğelerden birisi alınlıklardır. Yapıların üst kısımlarında tasarlanan bu öğe bir yapıya takılmış bir taç görüntüsü vermektedir. Görsel 10'da görüldüğü üzere alınlıklar farklı tasarımlarla karşımıza çıkmaktadır. Bitki veya geometrik desenler ile bezenmiş alınlıklar bazı yapılarda orta, bazı yapılarda ise iki kenar köşelerde görülmüştür. Üzerinde yapı ile ilgili bilgilerin bulunduğu alınlıklar da vardır.

Görsel 10: St. Petersburg (a,b,e) ve Kars Alınlık Örnekleri (c,d,f)

Plaster: Klasik dönemin belirtileri olan plasterler yapıların cephelerinde görsel amaçlı kullanılmıştır. Herhangi bir taşıyıcı veya işlevsel özellikleri yoktur. Yapılara anıtsallık hissini katmakta çok başarılı örnekleri ile St. Petersburg ve Kars mimarilerin ortak saptanan özelliklerdendir. Görsel 11'deki gibi çoğunlukla kapı ve pencere açıklıklarını tariflemek için kullanılan plasterlar iyon, korint ve dor başlıklara sahiptir. Her yapıda farklı tasarımsal özellik gösterebilen plasterlar eklektik tarzın göstergelerinden biridir.

Görsel 11: St. Petersburg (a,b) ve Kars Plaster Örnekleri (c,d)

Çörtlen: Kars ve St. Petersburg kentlerinde yapıların cephelerinde karakteristik olarak dikkat çeken, çatıda ve oluklarda biriken yağmur suyunun tahliyesi için kullanılan çörtlenler ortak öğelerden birisidir. Geçmişte metal malzemeden yapılan çörtlenler süslemeleri ile yapıya görsel anlamda pozitif etki katmaktadır. Metal çörtlenlerin üst ağız kısımları geniş dörtgen veya yuvarlak formlarda olup aşağı doğru daire şeklini alan ve incelen yapısı ile Görsel 12'de görüldüğü üzere cephe tasarımına dahil edilmiştir.

Görsel 12: St. Petersburg (a) ve Kars (b) Çörten Örnekleri

5. SONUÇ

Kars ve St. Petersburg çok farklı coğrafyalarda, farklı kültürler altında ve farklı tarihsel dönemlerden beri varolan ve gelişen iki şehirdir. Mimarının en önemli girdilerinden olan bu veriler bu kadar farklıyken mimarilerin benzemesi beklenmezken Çarlık Rusya yönetiminin Kars'ı 1878-1917 yılları arasında yaklaşık 40 yıl süren işgal süresi boyunca bıraktıkları miras literatürde St. Petersburg'un benzeri olarak görülmektedir. Kaldıkları 40 yıllık sürede Kars'taki geleneksel mimariyi kullanarak yapı üretmeyip daha önce bildikleri ve farklı bölgelerde uyguladıkları mimari tarz ile şehir ve yapı tasarlama yoluna gitmişlerdir. Kars için çok önemli olan bu miras günümüzde birçok örnek ile temsil edilirken birçoğu ise yok edilmiştir. St. Petersburg Baltık Denizi kıyılarında içinden nehirlere geçen sulak bir alanda, Kars ise denizden uzak karasal bir bölgede yer almaktadır. Buluştukları ortak nokta yıl içindeki sıcaklık ortalamalarının benzer ve soğuk olması denebilir. Sıcaklık harici coğrafi olarak rakım, yeryüzü şekilleri, nem olarak benzemeyen iki şehirdir. Kars çok sayıda devlete ev sahipliği yaptığı için geniş bir kültür ve mimari geçmişe sahipken, St. Petersburg 18. yüzyılda I. Petro tarafından kurulmuştur. Dönemin Çarlık Rusya'sı politika olarak işgal ettikleri kentleri St. Petersburg şehrini kurarken uyguladıkları yöntemlerle yeniden kurma yoluna gitmişlerdir. Avrupa'dan getirilen mimarlar St. Petersburg'u tasarlarırken, aradan geçen iki yüzyıla rağmen Kars'ta da aynı yöntemi uygulayan Ruslar 40 yıllık kısa sürede Avrupalı mimarlar tarafından yeniden bir şehir merkezi inşa etmişlerdir. Bu yapıların birçoğunun yapım yılı ve mimarı belli değildir. Şehirlerin inşa süreçlerine bakıldığı zaman St. Petersburg Rusya'nın başkenti olarak inşa edilirken Kars Rusların sıcak denizlere inme amaçlarına hizmet edecek garnizon kenti olarak tasarlanmıştır. Dolayısıyla iki kentin mimari üsluplarında birçok benzerlik bulunurken dönemin imkânları ve inşa amaçları sonucunda Kars, St. Petersburg'a göre çok daha küçük bir kent olarak planlanmıştır. Bunu şehirlerin inşa edildikleri alanın büyüklüklerinden ve St. Petersburg'daki yapıların daha yüksek inşa edilmişken Kars'ta çoğunlukla tek ve iki katlı nadiren de üç katlı tasarlanmasından çıkarılmaktadır. Neticede

doğal olarak St. Petersburg Şehri Kars'a göre çok daha ihtiŐamly ve gösterişli bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan malzeme ve iŐŐiliđe bakıldığında taŐın ustaca kullanımı ve donatı elemanlarında kullanılan ahşap malzemeler ortak nokta olarak dikkat çekmektedir. Sonuç olarak yerel verilerden yararlanmadan, coğrafya olarak benzemeyen bir bölge olan St. Petersburg Őehrinin mimari anlayıŐını Kars'ta uygulayarak ortaya konan yapıların Kars kentinin coğrafyası ile arasındaki uyum ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Alınak, G. H. (2022). Kars'ta Rus Hakimiyeti Döneminde (1878-1918) İnşa Edilen Konutların Genel Mimari Özellikleri ve Günümüzdeki Koruma Sorunlarının Topçu Evi Örnekleme Üzerinden İrdelenmesi (731397). [Yüksek lisans tezi, Gebze Teknik Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi/ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Çetin, R. M. (2015). I. Petro'nun Şaheseri: Petersburg. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6(6), 30-36.

Çinko, M. A., ve Eres, Z. (2021). Kars'ta Bir Rus Dönemi Yapısının Cumhuriyet Döneminde Endüstri Yapısına Dönüşümü: Süt Tozu Fabrikası ve Korunmasına Yönelik Öneriler. Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (24), 47-68.

Erdoğan, S. (2018). Baltık Mimarisi Etkisinde Kars (Batım Örnekleriyle Karşılaştırmalı) (522212). [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi/ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Fesci, C. (2022). Tarihi Konutlarda Mekânsal Ve İşlevsel Değişim: Kars Rus Konutları (747448). [Yüksek lisans tezi, Atılım Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi/ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Görgülü, L. S., Salman, A., Polat, C. H., ve Yavuz, A. Ö. (2021). Kentsel Bir Arayüz Olarak Kars' taki Rus Dönemi Kamu Yapıları Cephelelerinin Göstergibilimsel Analizi. İdealkent, 12(34), 1803-1824.

Gündoğdu, H. (2010). XIX. Yüzyıl Kars Yapılarına Baltık Mimari Üslubunun Yansıması. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (18), 79-99.

Gürallar, N. (2020). Russian Modernization in East Anatolia: The Case Of Kars. Muqarnas, 37 (1), 247-264.

Ortaylı, İ. (1978). Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars. Tarih Enstitüsü Dergisi, 9, 343-362.

Peker, G. (2021). Kars'ta Bulunan Rus Dönemi Yapılarının Cephe Karakterinin Göstergibilimsel Yaklaşımla Analizi (676681). [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi/ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Sagona, A. (2006). Orta Çağ'dan önce Kars. F. Özdem. (Ed.). Kars, Beyaz Uykusuz Uzakta. (11-30.) Yapı Kredi Yayınları.

Shvidkovsky, D. (2005). The founding of Saint Petersburg and the history of Russian architecture. Studies in the History of Art, (66), 79-97.

Şengel, Ü. ve Öztürk, Y. (2023). Sanat Ve Mimaride İthal Modernizmin Sonuçları: Saint Petersburg. Journal Of Modernism And Postmodernism Studies (Jomops), 4(1), 60-71.

Türkan, S. (2017). Kars'ta Rus Dönemi'nde (1878-1918) İnşa Edilen Yapıların Cephe Özelliklerinin Analizi (497158). [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi/ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Ural, S. (2006), Yakınçağ'da Kars. F. Özdem. (Ed.). Kars, Beyaz Uykusuz Uzakta. (107-123) Yapı Kredi Yayınları.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: <https://kars.ktb.gov.tr/TR-291154/serhat-sehr-i-kars.html>

Görsel 2: a: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/195685?mode=full>

b: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Kars_evleri.jpg

c: Kişisel arşiv.

Görsel 3: a: https://www.wlf.ru/maps/spb_01.html

b: <https://www.insaport.com/haberler/bir-beyaz-sehir-kars/>

Görsel 4: a: https://en.wikipedia.org/wiki/File:The_monument_to_Nicholas_I_in_St._Petersburg_in_the_19th_century.jpg

b: Kişisel arşiv.

Görsel 5: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: Kişisel arşiv.

c: <https://www.google.com.tr/maps>

d: Kişisel arşiv.

Görsel 6: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: <https://www.google.com.tr/maps>

c: Kişisel arşiv.

d: Kişisel arşiv.

Görsel 7: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: <https://www.google.com.tr/maps>

c: Kişisel arşiv.

d: Kişisel arşiv.

Görsel 8: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: Kişisel arşiv.

Görsel 9: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: <https://www.google.com.tr/maps>

c: Kişisel arşiv.

d: Kişisel arşiv.

Görsel 10: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: <https://www.google.com.tr/maps>

c: Kişisel arşiv.

d: Kişisel arşiv.

e: <https://www.google.com.tr/maps>

f: Kişisel arşiv.

Görsel 11: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: <https://www.google.com.tr/maps>

c: Kişisel arşiv.

d: Kişisel arşiv.

Görsel 12: a: <https://www.google.com.tr/maps>

b: Kişisel arşiv.